

РЕЛІГІЙНА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ НАЙВИЩА ЦІННІСТЬ В ЕПОХУ СУЧАСНИХ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті аналізуються цінності сучасної доби та розглядається категорія любові як найвища духовна цінність християнства з її спроможністю змінювати, перетворювати буття на загально- й висококультурному рівні.

Особливістю нинішньої доби є крайній ступінь динамізму й плюральності сучасного соціального й духовного життя, де перемішалися всі стилі й жанри, і тих традиційних сфер, які виділялися в ній раніше, очевидно, більше не існує. Моралі в чистому вигляді, чистого мистецтва та й чистої, ніяк не пов'язаної з іншими сферами науки більше не існує. Істотних змін зазнала також і така малорухома структура, як релігія. «Калейдоскопічність, кліповість, установка на те, що рух – усе; ціль – ніщо, – стали прикметами сучасної культури. Завзято нав'язується думка, що бути сучасним і вільним – це значить включитися в цю гонку за привидами і постаратися перебувати зверху бурхливого, різного за своєю розмаїтістю потоку, що несеться невідомо куди і невідомо навіщо» [1, с. 353].

Так, початок ХХІ ст. ознаменувався швидкими темпами росту соціальної інженерії. Але такими ж швидкими темпами вона зазнала краху. Наука про поведінку, вивчення людських товариств, програмоване навчання, комп'ютеризація – всі ці багатообіцяючі лінії розвитку виявилися, по суті, тупиковими. «Підростаюче покоління, констатує психолог Дж. Беннетт, кидається від наркотиків до політичного протесту, від політики до популярної музики, а від неї до духовного пошуку» [2, с. 48]. І відбувається це паралельно активним процесам гуманізації людства й українського суспільства зокрема, саме в той період розвитку, який хизується своїм прагматичним реалізмом і коли досягнення в галузі науки і техніки, здавалось би, підтверджують здатність людини отримати все, чого вона бажає. Понад те, амбіції глобальної влади, які полягають у тому, щоб усім проявам життя і культури надати товарної, а отже, відчуженої форми мінової вартості. Ринкова економіка породжує споживацьку психологію і гонитву за грошима й матеріальним успіхом в поєднанні з ухиленням від першочергових обов'язків перед своїми ближніми і перед усім суспільством. Насаджується такий привабливий принцип: бери від життя все і насолоджуйся, пріоритетними вважаються такі цінності, як багатство, честолюбство, кар'єризм, зовнішня краса, задоволення тілесних потреб і прав людини, комфортності, без наголосу на обов'язки, працьовитість, відданість, служіння, жертвність заради когось чи чогось.

Так, такі цінності й акценти прямо протистоять релігійним принципам фактично всіх релігійних систем. Однак процеси, які розвиваються в сучасному світі, не слід розглядати як протистояння релігії та культури, імовірніше, вони є наслідком секуляризації, або, за висловом М. Дунаєва, «наслідком самообожнення людини» [3, с. 106]. Самі ж процеси правильніше, мабуть, буде кваліфікувати як протистояння традиційних релігійних інститутів з новими інститутами релігії (протестантизмом) і культури (інститутом освіти, найперше). Адже сама теза про протистояння релігії та культури виглядає навіть логічно суперечливою і некоректною тому, що релігія, з одного боку, це частина культури, з другого – разом з філософією – основа культури. Як наслідок, бачимо, що в новому часі розвернулася «боротьба за владу, тобто за право визначати сенс людського життя і, відповідно, мотиви людської діяльності» не між релігією і «культурою, що секуляризується», а між різними релігійними і культурними інститутами [4, с. 196].

На тлі таких секуляризаційних і глобалізаційних проявів в українському соціумі й у світовому масштабі, як шляхи виходу, переважна більшість дослідників (різних сфер) з даної проблематики одногласно резюмують у своїх дослідженнях, що вища мета людини ХХІ ст. – **духовна реабілітація людини**, а з нею, зрозуміло, і культури, яку може забезпечити повноцінно тільки релігія, скажімо, християнство, котре має «значний позитивний досвід такого духовного перетворення – “святої стійкості”, за словом Г. Сковороди...» [5, с. 41], і що є її прямим завданням. Та й зміст культури, за словами М.І. Сенченко, визначається тріадою: система вірувань, система цінностей, система норм [6, с. 11]. Власне, в цьому й полягає актуальність даного дослідження.

Мета даного дослідження – розглянути ту складову релігійної культури, яка є ключовою духовною цінністю християнства та, в силу свого трансцендентного походження й досконалості ідей, спроможна вплинути на хід цивілізаційних процесів, змінити, перетворити світ і буття в ньому; є серйозним варіантом на протипагу індивідуалізму і споживацтву як альтернативна основа економічного і соціального розвитку.

Відомо, що релігія як феномен сформувалася у намаганнях людини пізнати особливості буття світу, сили, що панують у ньому, а також сенс свого буття, своє місце і роль у процесах, що відбуваються у природі, суспільстві, різним чином торкаючись її буття. І в цьому процесі вона прийшла до розуміння існування у Всесвіті Вищої сили, Творця, Абсолюту, який по-особливому освітлює людську душу, завдяки чому людина вивисується над собою і, пізнаючи Бога, починає відчувати його буття в собі, розуміти його творчий задум і співтворити з Ним. З огляду на всю складність і багатогранність такого соціально-духовного утворення, як «релігія», а відповідно, суперечливість поглядів на нього, як вихідне визначення поняття релігія, в контексті даного дослідження, ми взяли наступне: «релігія – це духовний феномен, що постає як форма самовизначення людини у світі, виражає її віру в надприродне Начало – джерело буття всього існуючого, є засобом спілкування з ним, входження в його світ, причетності до нього» [7, с. 459].

Щодо поняття культури, то найоптимальнішим видається визначення французького культуролога де Бенуа: «Культура – це специфіка людської діяльності, це те, що характеризує людину як вид. Даремні пошуки людиною культури, саму появу її на арені природної історії слід розглядати як культурний феномен». Таким чином, під релігійною культурою, спираючись на зміст терміна «культура» ХVІІІ – ХІХ ст., коли його почали вживати і щодо людей (а не тільки для позначення того, що зроблено людиною), які відрізнялися добірністю манер, начитаністю, інтелігентністю і вихованістю, розумітимемо духовне і душевне багатство людини, рівень святості і поведінку особистості з цих внутрішніх (релігійних) мотивів в парадигмі «людина – людина», «людина – суспільство», «людина – світ» або, іншими словами, принципи людських взаємовідносин і діяльності в соціумі, основаних на релігійних засадах християнського віровчення.

Отже, хто така людина та джерелом і носієм яких цінностей вона є чи повинна бути в земному бутті згідно з релігійним вченням? Християнська філософія розглядає людину (чоловік і жінка разом взяті) як найдосконаліше творіння Абсолюта, Його образ і подобу (Буття 1, 26). Виходячи із змісту термінів, можна припускати, що творення за образом акцентує увагу на «зовнішньому» боці відповідності людини Богу, в той час як творення за подобою являє собою «внутрішню», сутнісну відповідність. Глибинною сутністю Бога, як відомо, є творчість. Він є Найвищим Творчим Началом, а оскільки людина створена богоподібною, то творчість потенційно задана й людині. Іншими словами, це означає наявність у людини душі: розуму, як творчої потенції, і волі, як абсолютного права використовувати її на власний розсуд та духа Божого. Тіло ж людське – це високоорганізована матерія чи форма, в яку вклали душу й вдихнули духа, і через яку, власне, й відбувається діяльність людської субстанції. Таким чином, людина – це дух, душа і тіло. Відповідно її буття і діяльність фокусується на таких трьох рівнях: I – високих поривань, якогось ейдетичного бачення (інтуїції), невидимої, але сильної енергії; II – творчих задумів,

мисленневих процесів, бажань, рішень; III – їх матеріального втілення, конкретних вчинків, дієвих актів попереднього рівня. Зауважимо при цьому, що вчинок, через який людина виявляє свою свободу волі, свою людську сутність – це не просто дія, це передусім внутрішнє, душевне зусилля, спрямоване на переведення можливості жити згідно із заповідями Христа у дійсність без будь-якого тиску зовнішніх обставин. Що ж до можливості вияву божественного начала (духовність та свобода волі) людини в системі божественної світобудови, то ним є дерево Пізнання добра і зла. «Добро і зло – це те роздоріжжя, на якому вивіряється свобода волі та духовність людини. Акт гріхопадіння відкрив нову сторінку людської історії – сторінку свободи як стану вибору. Саме в горизонті вибору між добром і злом людина має реалізувати задану їй подобу Божу» [8, с. 100].

Згідно з біблійним вченням, людина покликана Творцем до святості, до досконалості, який сам є досконалим, тому на рівні духа людина завжди відчуває потяг до трансцендентного, чистого, справедливого, святого, має природну потребу в любові, добрі, справедливості, взаєморозумінні, визнанні іншими та їх аксіологічних оцінках, а не тільки в матеріальних, земних благах, чим і пояснюється одвічний пошук людством чогось вищого, позаземного, що оформлювалося в різноманітних, відповідно до менталітету, епохи і культури, релігійних системах.

Найважливішою цінністю, яка й складає суть християнської релігії і з якої випливають усі інші чесноти, є **любов**. Бог-Творець є Любов. А любов не може замикатися сама в собі, оскільки основна властивість її – потреба вилитися на кого-небудь, і ця потреба привела до створення Богом світу [9, с. 12]. Тобто всемогутня божественна любов є першопричиною і першоосновою існуючого світу та людини в ньому, й навіть після її гріхопадіння Творець з тієї ж любові віддав свого Єдинородного Сина (Ісуса Христа), як викуп за її спасіння. Саме через любов до людини Господь прощає і милує, благословляє і допомагає. Саме любов є вершиною філософсько-етичного вчення Ісуса Христа, Його хресної жертви, вона є найбільшою заповіддю Нового Заповіту для людини: по-перше, любити Бога понад усе (Мт. 22, 37), по-друге, любити ближнього (іншого) як себе (Мт. 22, 39), а відповідно є найважливішою умовою до спасіння. Зрозуміло, що йдеться не про ту любов, яка сьогодні широко практикується громадськістю та пропагується ЗМІ, котра, за словами Л. Бевзенко, стоїть поряд із Славою, Владою і Грошима, що правлять сучасним світом [10, с. 231].

Давньогрецька мова, як мінімум, виокремлює три значення поняття «любов». Перше – *eros* (пристрасть, природно-естетична спрямованість людської душі), друге – *філія* (доброта, душевна близькість, взаємна приязнь) і третє – *агапе* (духовна єдність, людська добросердечність). Різняться ці поняття за своїм об'ємом та моральною спрямованістю. *Ерос* індивідуальний: це любов, спрямована на оволодіння предметом любові. *Філія* охоплює коло близьких друзів, вона урівнює: ця любов можлива лише між рівними. *Агапе* спрямована на всіх людей і кожного зокрема; за своєю суттю це любов жертвна. Українською мовою можемо виокремити такі аспекти любові, як Божа любов до людини і любов людини до Бога (Рим. 5, 8; Єф. 2, 4; 1 Ів. 3, 1; 4, 7 – 8; 4, 16, 19); любов до ближнього (Ів. 13, 34); любов материнська і батьківська (Еф. 6, 4); подружня любов (Еф. 5, 25, 28, 33, 21); любов дітей (Еф. 6, 1 – 3); братня любов (Євр. 13, 1); любов до Батьківщини (Лк. 19, 41 – 42); любов до ворогів (Мт. 5, 44); жертвна любов (самовіддача і самопожертва) (Йоан 15 – 13). Проте, незалежно від класифікації відтінків даного феномену, християнська релігія розуміє любов у всій сукупності цих аспектів, наголошує на їхній цілісності та взаємозалежності, оскільки, живучи в суспільстві, людина щоденно спілкується, співпрацює чи контактує з усіма можливими категоріями людей, які мають пряме відношення до Абсолюту. «Якщо хтось каже: “Я люблю Бога”, а ненавидить брата свого, – зауважує Іван Богослов, – той не правдомовець» (1 Ів. 4, 20). До того ж ця любов повинна бути «не словом, ані язиком, лише – ділом і правдою» (1 Ів. 3, 18; Кол. 3, 14).

Згідно з біблійним вченням любов – «довготерпелива, лагідна, вона не заздрить, не чваниться, не надимається, не бешкетує, не шукає свого, не поривається до гніву, не задумує зла, не радіє, коли хтось чинить кривду, радіє правдою; все зносить, в усе вірить, усього надіється, все перетерпить» (1 Кор. 13, 4 – 7). Тільки така любов у християнстві надає змісту і значення людському буттю, екзистенції: «Якби я говорив мовами людськими й ангельськими, але не мав любові, я був би, немов мідь брєнєча або кимвал звучний. Якби я мав дар пророцтва і відав усі тайни й усе знання, і якби я мав усю віру, щоб і гори переставляти, але не мав любові, я був би – ніщо. І якби я роздав бідним усе, що маю, та якби віддав моє тіло на спалення, але не мав любові, то я не мав би жадної користі» (1 Кор. 13, 1 – 3). Вона є найбільша з усіх чеснот (1 Кор. 13, 13) і належить не тільки цьому життю, але й потойбіччю – вічна (1 Кор. 13, 8).

Також в історії християнства наявні приклади любові як дару, харизми. Найяскравішим прикладом в минулому столітті була Мати Тереза, котра своєю любов'ю і служінням вбогим і прокаженим сколихнула світ, змусила мільйони змінити свій спосіб мислення, а відповідно і поведінки щодо інших, особливо нижчих за соціальним статусом. Примат любові над усіма іншими чеснотами виділяв і відомий західний теолог Августин Блаженний (393 – 430), вказуючи на внутрішню законодавчу силу любові, на досконалість людської поведінки й людських взаємовідносин на її основі: «Люби і роби все, що хочеш». Бо «Любов зла не чинить. Любов – це виконання закону» (Рим. 13, 10).

Аналогічно індивідуальному, міжособистісному рівню релігійна культура християнства навчає любові і на загальному рівні – «всіх і все», тому що все, що створене Богом-Творцем, є добре (Бут. 1, 31) і співдіє людині на добро, якщо його, звичайно, розумно й у добрих цілях використовувати. В Біблії говориться, що **все** (на професійному і побутовому рівнях) слід робити з **любові**, на славу Бога-Творця: якщо це лікар – лікувати хворих, якщо вчитель – навчати, якщо суддя – виносити вердикт, майстер – майструвати, художник – малювати, співак – співати, музикант – грати, архітектор – будувати, селянин – обробляти землю, господар-сім'янин – рядити домом і т.д. Тобто в духовному вимірі важливіше не те, **що** ти робиш, а те, **як** ти це робиш, бо кожна праця є корисною, потрібною та нагороди гідною й у комплексі складає людську життєдіяльність. Саме тому, очевидно, так наголошував український філософ Г. Сковорода на необхідності «сродної праці», бо через неї виливається любов на інших.

Більше того, за християнством, людина **наділена Творцем** різними талантами для повноти буття й на спільну користь. Згадаймо вчених світового значення, так звану істинну еліту, яка була глибоко віруючою частиною суспільства, служила людству, примножувала добробут його життя на принципах вищих духовних ідеалів, котрі, попри свою одвічність, у всі епохи залишаються новими щодо «віку цього». Ці люди відомі всім: І. Ньютон, М. Ломоносов, Н. Коперник, Галілео Галілей, Жан Жак Руссо, Б. Паскаль, А. Ейнштейн, Томас Мор, Л. Пастер, М. Пирогов, Д. Дидро, С. Єсенін та ін. Свої відкриття вони завдячували Богу і, навпаки, досліджуючи, підтверджували Божественний Промисел. Наприклад, Луї Пастер (1822 – 1895), французький мікробіолог і хімік, засновник сучасної мікробіології й імунології, зазначав: «...Чим більше я вивчаю природу, тим більше зростає моє здивування й остовпіння перед ділами Творця» [11, с. 51].

Із вищесказаного можемо висувати, що сучасні загальнокультурні трансформації і їх ціннісні орієнтири не просто суперечать духовним цінностям християнства, а є протиприродними людській сутності, що включає божественне начало і завдаток духа, які потребують і спонукають до любові. Богослови стверджують, що власне спотворення любові є першопричиною морального розладу суспільства, високого ступеня злочинності, особливо підліткової, хвороб сучасної цивілізації. З покоління в покоління діти недоотримують, а часто і взагалі позбавлені тієї щирої, двосторонньої любові батьків, любовної атмосфери в сім'ї, де панували б взаємоповага, доброзичливість, взаємопідтримка, прощення, лагідність, співчуття та співтерпіння, тобто усе робилося з любові і у любові. Між іншим,

людина – це чоловік і жінка разом взяті, як дві частини одного цілого, тому так важлива любов і гармонія між ними. І діти, за Біблією, це плід любові, а не негативний наслідок випадкового, короткотривалого задоволення. А на думку психологів, відсутність чи брак любові робить людину, особистість неповноцінною в значенні її людяності і людськості, внутрішньо порожньою, жорстокою, просто споживачем, нездатною любити інших, а відповідно навчити чи передати любов, чинити благородні вчинки, висококультурні справи. І навпаки, люди, сповнені позитивними емоціями, добрими намірами, любов'ю до когось, у всі часи несли радість, мир, тепло, творячи світові шедеври, чим зроджували у серцях інших такі ж високі почуття і бажання любити і творити.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шаповал В. Релігійний шлях до свободи // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Книга II / В. Шаповал. – Львів : Логос, 2008. – С. 353-356.
2. Беннетт Джон Г. Духовная психология. Из предисловия / Джон Г. Беннетт // УОГА. – 2006. – № 6. – С. 48-51.
3. Дунаев М. Постмодернистские скандалы / Дунаев М. // Церковь и время. – 2003. – № 2.
4. Филатов А. Религия Жизни / А. Филатов, Б. Литл. – Симферополь : Таврия, 2003. – 288 с.
5. Клеман Оливье. Отблески света: Православное богословие красоты / Оливье Клеман. – М., 2004.
6. Сенченко М.І. Глобальна культурна революція / М.І. Сенченко // Роль православних духовних цінностей у формуванні національної свідомості та громадянської позиції сучасної молоді : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25 бер. 2005 р. – К. : МАУП, 2006. – 284 с.
7. Лубський В.І. Релігієзнавство : підручник / Лубський В.І., Теремко В.І., Лубська М.В. – [Вид. 2-е, доп.]. – К. : Академвидав, 2008. – 464 с.
8. Зайцев М.О. Біблійні заповіді як реальність культури / М.О. Зайцев // Роль православних духовних цінностей у формуванні національної свідомості та громадянської позиції сучасної молоді : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 25 бер. 2005 р. – К. : МАУП, 2006. – 284 с.
9. Святитель Лука (Войно-Ясенецький). Дух, душа і тіло / Святитель Лука (Войно-Ясенецький). – К., 2002. – 149 с.
10. Бевзенко Л.Д. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Бевзенко Л.Д. – К., 2002. – 436 с.
11. Климишин І. Вчені знаходять Бога (Вступ до християнської апологетики) / І. Климишин. – Івано-Франківськ, 1993. – 92 с.
12. Святе Письмо Старого та Нового Заповіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами під час II Ватиканського Вселенського собору. – 1990.

О.И. Ющисин

Религиозная культура и ее наивысшая духовная ценность в эпоху современных общекультурных трансформаций

В статье анализируются ценности современного периода, рассматривается категория любви как наивысшая духовная ценность христианства с ее возможностью менять, преобразовать бытие на обще- и высококультурном уровне.

O.I. Yuschishen

Religious Culture and its Most Important Value in the Epoch of Modern Transformations of General Culture

The values of modern period and the categories of love are being analysed in the article, as the most important spiritual value of christianity. It is examined with possibility to change, even to transform the life at local cultured and highly cultured level.

Стаття надійшла до редакції 07.05.2010.